

©Pokrajinski arhiv Maribor

1.09 Objavljen strokovni prispevek na konferenci
1.09 Published professional Conference Contribution

Mirjana GULIĆ*, Damir VALIDŽIĆ**

**METODOLOGIJA IZRADE ŠEMATIZMA
(Primer šematizma tijela javne uprave s područja nadležnosti
Državnog arhiva u Zagrebu 1945. - 1990.)**

Izvlaček:

**Metodologija izdelave šematizma
(primer šematizma Organi javne uprave iz obdobja
1945-1990 na območju pod pristojnostjo Državnega arhiva v Zagrebu)**

Naloga arhivskih strokovnih delavcev je tudi izdelava informativnih pripomočkov za arhivske fonde in zbirke, tj. od začasnih in arhivističnih popisov preko inventarjev vse do vodnika po gradivu arhiva. Ob tem je prav tako nujna izdelava šematizmov za posamezna časovna obdobja in za območja, ki sodijo v pristojnost državnih arhivov. V prispevku je predstavljena metodologija izdelave šematizma Organi javne uprave od leta 1945 do 1990 na območju pod pristojnostjo Državnega arhiva v Zagrebu.

Ključne besede:

javna uprava, ustvarjalci arhivskega gradiva, metodologija, šematizem

Abstract:

**Methodology of Creating a Registry
(Bodies of Public Administration in Zagreb from
1945 to 1990 within the Jurisdiction of the State Archives in Zagreb)**

The professionals in archives are obligated to create additional databases for archives ranging from temporary archival lists, summary and analytic inventories to archival guides. In addition, it is necessary to devise registries for jurisdictions of the state archives based on the creators of archives for particular periods. This paper will examine the methodology of devising the registry for the Bodies of Public Administration in Zagreb from 1945 to 1990.

Key words:

public administration, creators of archives, methodology, registry

1 UVOD

Što je zapravo shematizam tijela javne uprave? Prema definiciji u Hrvatskom obiteljskom leksikonu Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža shematizam je »službeni popis, pregled ustanova i osoba u određenoj javnoj djelatnosti; imenik«. Kada je riječ o tijelima javne uprave shematizam je cjelovit i strukturiran popis i opis upravnih tijela s određenog područja u nekom razdoblju. Dakle, shematizam bi u arhivu bio jedna vrsta obavijesnog pomagala, ali za razliku od ostalih vrsta obavijesnih pomagala koja se temelje na arhivskom gradivu strukturiranom u arhivske fondove ili zbirke i niže jedinice, shematizam se temelji na stvarateljima arhivskog gradiva. Zašto smatramo

* Mirjana Gulić, viši arhivist, Državni arhiv u Zagrebu, Avenija Dubrovnik 36, 10000 Zagreb, Hrvatska, kontakt: mirjana.gulic@daz.hr.

** Damir Validžić, viši arhivist, Državni arhiv u Zagrebu, Avenija Dubrovnik 36, 10000 Zagreb, Hrvatska.

da bi arhivi trebali izraditi shematizme za neke grupe svojih stvaratelja? U prvom redu stoga što poznavanje stvaratelja određenog gradiva pruža potpunu sliku o kontekstu nastanka tog gradiva. Bez informacija o nastanku, djelovanju i prestanku rada stvaratelja ne može se učinkovito pristupiti informacijama sadržanim u samom gradivu. A povijest samih stvaratelja ujedno je i dio povijesti institucija. »Potpunu informaciju«, kako to kaže dr. J. Kolanović (1991-1992, str. 9-20) »moguće je pružiti jedino u okviru cjeline u kojoj je nastala određena obavijest. To pretpostavlja poznavanje institucija u njihovoj vertikalnoj (hijerarhijskoj) povezanosti od središnjih do lokalnih državnih organa, ali i u horizontalnoj rasprostranjenosti (kao što su institucije najrazličitijih oblika na određenoj razini: upravne, sudske, prosvjetne i dr.). Poznavanje suvremenih institucija neophodno je radi kategorizacije i vrednovanja pojedinih stvaralaca.« Temeljna karakteristika shematizma je njegova cjelovitost ili sveobuhvatnost, koja proizlazi iz državne organizacije određenih institucija. Država svoje institucije, prije svega upravne i pravosudne, ustrojava tako da obuhvati svoje cjelokupno područje i to tako da nema preklapanja teritorijalne nadležnosti pojedinih tijela iste razine. Ta tijela mogu biti ustrojena na samo jednoj razini unutar države, ali i što je češći slučaj na dvije ili više razina, pri čemu hijerarhijski odnosi, tj. stvarna i teritorijalna nadležnost moraju biti jasno određeni. Shematizam tijela uprave, koji smo izradili u Državnom arhivu u Zagrebu obuhvaća razdoblje socijalizma od 1945. do 1990. godine; dakle jedno zaokruženo završeno razdoblje.

2 METODOLOGIJA IZRADE SHEMATIZMA

Shematizam je koncipiran tako da donosi sažeti prikaz upravno - teritorijalnih promjena i promjena funkcija predstavničkih, izvršnih i upravnih tijela, popis tijela područne i lokalne uprave, tabelarni pregled naziva naselja u kojemu su, uz službene nazive naselja, donijeti podaci o svim varijantama naziva naselja koje su se koristile u izvorima te njihovu pripadnost današnjim upravno teritorijalnim tijelima. Uz navedene pravne propise, korištenu literaturu i arhivsko gradivo izrađeno je kazalo naselja u kojemu su velikim slovima naznačena sjedišta opisanih upravno-teritorijalnih jedinica.

Shematizam je strukturiran tako da u posebnim obrascima donosi sustavni pregled upravno - teritorijalnih jedinica i njihovih tijela i to posebno za širu okolicu Zagreba, a posebno za grad Zagreb, zato što je Zagreb kao glavni grad Republike Hrvatske imao poseban i izdvojen položaj. Svaka cjelina podijeljena je na više podcjelina. Podcjelinu čine stvaratelji iste razine upravno-teritorijalnog ustroja. Podcjeline su radi lakšeg praćenja promjena u opisanom razdoblju raspoređene prema kriteriju vremenskog slijeda osnivanja upravnih tijela i djelomično hijerarhijskog odnosa u funkcioniranju vlasti. Unutar podcjelina upravno - teritorijalne jedinice prikazane su abecedno. Na početku svake podcjeline izneseni su podaci o broju upravno - teritorijalnih jedinica iste razine uprave u cijeloj Republici Hrvatskoj, zatim broj upravno - teritorijalnih jedinica na prostoru pod nadležnošću Državno arhiva u Zagrebu, klasifikacijska oznaka i broj arhivskih fondova u Državnom arhivu u Zagrebu. Nakon toga slijede obrasci abecednim redom naziva upravno - teritorijalnih jedinica, odnosno stvaratelja arhivskoga gradiva.

Podaci za stvaratelje arhivskog gradiva prikazani su sa sljedećim elementima opisa: 1. naziv stvaratelja (koji se nalazi u samom naslovu obrasca), 2. vremenski raspon djelovanja stvaratelja, 3. sjedište stvaratelja, 4. promjene naziva stvaratelja, 5. promjene sjedišta stvaratelja, 6. početak djelovanja stvaratelja, 7. prestanak djelovanja stvaratelja 8. više tijelo vlasti, 9. niža tijela vlasti, 10. teritorijalna nadležnost, 11. promjene teritorijalne nadležnosti, 12. prednik, 13. sljednik, 14.

signatura i naziv arhivskog fonda. Podaci su prikazani na koncizan način bez nepotrebnog gomilanja i ponavljanja. Za sve upravno-teritorijalne jedinice sadržajno su i grafički ujednačeni. Stvaratelji koji nisu u nadležnosti Arhiva označeni su kurzivom. Arhivisti će prepoznati da su navedeni elementi opisa dio elemenata opisa sadržanih u standardu ISAAR(CPF). Na tom standardu se temelji i opis stvaratelja u ARHiNETu, arhivskom informacijskom sustavu Republike Hrvatske. Ono što razlikuje ovaj shematizam od podataka u ARHiNETu je to da su obuhvaćeni svi stvaratelji, dakle i oni čije gradivo nije pruženo u Arhiv jer nije niti sačuvano.

Primarni izvor podataka su propisi (ustavi, zakoni, uredbe i odluke) objavljeni u službenim glasilima federacije, Republike Hrvatske i grada Zagreba. Prvi zakon kojim je utvrđena teritorijalna struktura upravnih tijela u Hrvatskoj je objavljen 1947. godine. Stoga je za prve dvije godine shematizmom obuhvaćenog razdoblja podatke trebalo tražiti u arhivskom gradivu što u nekim slučajevima zbog nedostataka u samom gradivu nije bili jednostavno.

Posebno naglašavamo važnost podataka o međusobnim vezama između stvaratelja. Radi se o dvije vrste veza: hijerarhijskoj (više-niže tijelo) i vremenskoj (prednik-sljednik). U slučaju da su arhivski fondovi pojedinih stvaratelja uništeni ili fragmentarno sačuvani informacije o povezanim stvarateljima mogu uputiti istraživače, ali i arhiviste na dopunske izvore podataka. Elementi opisa Više tijelo, Niža tijela, Prednik i Sljednik ujedno su i uputnice na obrasce u njima navedenih stvaratelja.

Prednikom se smatra stvaratelj iste razine upravno - teritorijalnog ustroja, koji je ukinut, odnosno osnovan temeljem zakona. Tamo gdje ga nema naveli smo da nema prednika, ali smo naveli stvaratelje niže ili više razine koji su prethodili, a koji su bili teritorijalno nadležni za cijeli ili dio teritorija novoosnovanog stvaratelja. Analogno tome kod elementa opisa »Sljednik« naveli smo stvaratelje iste razine, ali i one stvaratelje koji nisu na istoj razini, koji su teritorijalno nadležni za cijeli ili dio teritorija stvaratelja koji im prethodi.

Teritorijalna nadležnost je navedena kod tijela najniže razine. Kod tijela viših razina navedena su niža tijela, a time posredno i njihova teritorijalna nadležnost. Ova rubrika sadrži podatke o nazivima svih naselja (gradovima i selima, izuzev zaselaka) u okviru svake pojedine upravno-teritorijalne jedinice. Često ti nazivi ne odgovaraju službenim nazivima, te je izrađen poseban Tabelarni pregled naziva naselja. Za neke stvaratelje u sastavu Grada Zagreba (narodne odbore rajona i općina) dali smo širi opis granica tih upravno - teritorijalnih jedinica na temelju izvora. Promjene teritorijalne nadležnosti, ukoliko ih je bilo, navode se kronološkim redom. Uz godinu je naznačeno pripajanje, izdvajanje, odnosno pripajanje dijela ili izdvajanje dijela uz navođenje naselja. Navode se stvaratelji kojima su pripojena, odnosno iz kojih su izdvojena navedena naselja.

3 PROMJENE UPRAVNO-TERITORIJALNIH JEDINICA I FUNKCIJA PREDSTAVNIČKIH, IZVRŠNIH I UPRAVNIH TIJELA

Prikaz upravno - teritorijalnih promjena i promjena funkcija predstavničkih, izvršnih i upravnih tijela, koji prethodi samim obrascima ima za cilj da sažeto, bez ulaženja u povijesno-politološke analize navedenog razdoblja, prikaže društveno-politički kontekst u kojem su ti stvaratelji djelovali. Sadržan je u poglavlju koje smo naslovili »Razvoj tijela javne uprave od 1945. do 1990. godine na području nadležnosti Državnog arhiva u Zagrebu«, a sastoji se od dva potpoglavlja:

- Upravno - teritorijalne promjene
- Predstavnička, izvršna i upravna tijela

Smatramo da ovo poglavlje može pružiti korisne informacije kolegama iz drugih republika bivše države, jer se upravno-teritorijalna organizacija nije bitno razlikovala u tim republikama. Ona je u osnovi bila određena saveznim ustavima s relativno malo prostora ostavljenog republikama da svojim propisima drugačije reguliraju tu materiju.

Na prostoru Republike Hrvatske od 1945. do 1990. godine bile su organizirane područne i lokalne upravno - teritorijalne jedinice kojima se tijekom navedenog razdoblja mijenjala vrsta i broj. U razdoblju nakon 2. svjetskog rata pa do sredine pedesetih godina dvadesetog stoljeća te su promjene bile dosta česte. Neposredno nakon rata postojale su slijedeće vrste upravno-teritorijalnih jedinica: okruzi, kotarevi, gradovi, rajoni u gradovima, odnosno mjesni narodni odbori u selima, te općine koje su već krajem 1945. ili početkom 1946. godine ukinute. 1947. godine ukinuti su okruzi. Uz Oblast Dalmaciju, koja je postojala od 1945. godine, 1949. godine osnovane su i druge oblasti, ali su već 1951. ukinute. Kotarevi su djelovali u Hrvatskoj do 1967. godine, ali je u nekoliko navrata, posebno 1955. i 1962. godine njihov broj značajno smanjen, pa je od početnih 110 u 1945. godini reduciran na samo 9 na kraju njihovog djelovanja. 1952. godine ukinuti su rajoni i mjesni narodni odbori, a umjesto njih se na najnižoj razini osnivaju općine. U početku se razlikuju gradske od ostalih općina, ali kasnije sve imaju isti status. Gradovi u kojima je postojalo više općina organizirani su kao gradske zajednice općina. Općine su postojale do kraja promatranog razdoblja, a nakon ukidanja kotareva ostaju jedine upravno-teritorijalne jedinice u Republici Hrvatskoj do 1974. kada se udružuju u zajednice općina.

Grad Zagreb u promatranom razdoblju imao je određene posebnosti. Kao glavni grad Republike Zagreb uvijek je imao viši status nego ostali gradovi, odnosno bio je u rangu okruga, oblasti ili kotara. Od 1945. godine područje Grada bilo je podijeljeno na rajone čiji se teritorij povećavao ukidanjem ili izdvajanjem dijela teritorija mjesnih narodnih odbora s područja Narodnog odbora kotara Zagreb. Rajoni se ukidaju 1952. godine, a kao prijelazno rješenje do osnivanja općina osnivaju se ispostave. Općine se na širem području Grada osnivaju 1952. godine, a na užem području Grada 1953. godine kada se ukidaju ispostave. Od 1955. godine općine sa šireg područja pripajaju se općinama s užeg područja. Osnovano je 12 općina za područje Grada Zagreba. Do ukidanja općina došlo je 1967. godine i osnovana je jedna općina pod nazivom Grad Zagreb. Ovo stanje trajalo je do 1974. godine kada je osnovano deset općina koje su činile Gradsku zajednicu općina Zagreb (1974.-1990.). Nakon ukidanja Zajednice općina Zagreb (1975.-1986.), koja je obuhvaćala znatno veći teritorij, dio njenih općina pripojen je Gradskoj zajednici općina Zagreb, a dio je nastavio djelovati samostalno.

S arhivističkog stajališta bitno je konstatirati da su u socijalističkom razdoblju stvaratelji arhivskog gradiva svake upravno-teritorijalne jedinice, unatoč podjeli na predstavnička, izvršna i upravna tijela, činili jedinstvenu organizacijsku cjelinu. Stoga govorimo samo o jednom stvaratelju arhivskog gradiva u jednoj upravno-teritorijalnoj jedinici, koji nosi naziv predstavničkog tijela, a gradivo nastalo radom izvršnih i upravnih tijela čini serije kod manjih, odnosno podfondove kod većih i složenijih fondova. Ova konstatacija je bitna za razumijevanje elemenata opisa »Naziv stvaratelja« i »Promjene naziva stvaratelja«. Da bi se u potpunosti shvatile posebne funkcije, kao i ustroj predstavničkih, izvršnih i upravnih tijela tog razdoblja neophodno je razumijevanje povijesnog konteksta, kao i posebne terminologije utemeljene na tadašnjoj ideologiji.

U tom razdoblju razlikujemo dva velika podrazdoblja djelovanja predstavničkih tijela na područnoj i lokalnoj razini. Prvo razdoblje započinje po završetku 2. svjetskog rata i završava ustavnim promjenama (na saveznoj i republičkoj razini) 1963. godine. Drugo razdoblje traje do stvaranja suverene Republike Hrvatske. Predstavnička tijela u prvom razdoblju su narodni odbori, a u drugom skupštine.

Narodni odbori su postojali na svim razinama upravno-teritorijalnog ustroja (oblasni, okružni, kotarski, općinski, mjesni, rajonski i narodni odbori naselja). Skupštine djeluju u kotarevima, zajednicama općina, gradskim zajednicama općina i općinama. Narodni odbori kao jednodomna tijela djeluju u kotarevima i gradovima do 1952. godine, a u općinama do 1955. godine. Tih godina uvode se vijeća, koja su ostala i nakon osnivanja skupština sve do kraja promatranog razdoblja, a njihov je broj varirao između dva i četiri.

Izvršni odbori su bili izvršna tijela u svim upravno-teritorijalnim jedinicama, osim u manjim mjesnim narodnim odborima. Djelovali su do 1952. godine. Te se godine osniva više savjeta u svakoj upravno-teritorijalnoj jedinici. Broj im se mijenjao, te je kod nekih upravno-teritorijalnih jedinica prelazio petnaest savjeta. 1974. godine umjesto savjeta uvedena su izvršna vijeća. Izvršna vijeća djeluju do kraja promatranog razdoblja.

- Izvršni odbori, savjeti i izvršna vijeća djelovala su kao kolegijalna tijela

Na kraju knjige uz već navedenu bibliografiju i kazalo, nalazi se i prilog u kojem je grafički prikaz kompletnog shematizma tj. svih upravno - teritorijalnih promjena.

4 ZAKLJUČAK

Željeli smo da ovaj rad bude od koristi kako arhivskim djelatnicima tako i istraživačima. Rad sadrži elemente normiranog zapisa kakvoga predlaže međunarodna norma ISAAR/CPF te time predstavlja uzorak za izradu opisa stvaratelja pri obradi i opisu arhivskih fondova. Smatramo da ovaj rad arhivskim djelatnicima pri obradi i opisu fondova olakšava posao i štedi vrijeme, jer ih pošteđuje traženja izvora neophodnih pri izradi plana sređivanja. Osim toga olakšava im i vrednovanje gradiva, a budući neki fondovi iz navedenog razdoblja još nisu preuzeti u arhive ili su preuzeti samo djelomično, ovaj rad može poslužiti prilikom planiranja poslova od preuzimanja do stručne obrade gradiva.

Istraživačima je ovaj rad od koristi jer omogućava sagledavanje arhivskih zapisa u njihovom povijesnom i administrativnom kontekstu. Osim toga koristan je i u slučajevima kada nije sačuvano arhivsko gradivo, jer i negativna informacija u pristupu arhivskome gradivu može biti od velike koristi.

Česte promjene upravno-teritorijalnih jedinica u Hrvatskoj, kao i njihovo nepoklapanje s granicama nadležnosti arhiva razlozi su više da se za cijelu državu izrade shematizmi stvaratelja uprave radi cjelovitog prikaza stanja i promjena u određenom razdoblju. Ovo je prvi prikaz u Republici Hrvatskoj rađen na ovaj način, ali se nadamo da neće ostati jedini, odnosno da će uslijediti shematizmi drugih arhiva.

LITERATURA:

- Gulić, M., Validžić, D. (2012): *Tijela javne uprave s područja nadležnosti Državnoga arhiva u Zagrebu 1945. - 1990*. Zagreb: Državni arhiv u Zagrebu.
- *Hrvatski obiteljski leksikon* (2005). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- ISAAR (CPF) Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji (2006). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Kolanović, J. (1991-1992): Arhivistika i povijest upravnih institucija. *Arhivski vjesnik*, br. 34-35, str. 9-20. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

SUMMARY

*Mirjana GULIĆ**, *Damir VALIDŽIĆ***

METODOLOGY OF CREATING A REGISTRY (EXAMPLE OF BODIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN ZAGREB FROM 1945 TO 1990 WITHIN THE JURISDICTION OF THE STATE ARCHIVES IN ZAGREB

The main goal of the creation of a registry of public administration bodies was to show the development of public administration which was in jurisdiction of the State Archives in Zagreb since the end of World War II in 1945, up to the establishment of the independent Croatian Republic in 1990. The fundamental characteristic of this registry is completeness or comprehensiveness, which stems from the state organization of certain institutions. State organizes its institutions, primarily administrative and judicial, in a way to cover their entire area without overlapping territorial jurisdiction of individual bodies of the same level. In this period, local administrative and territorial units were organized and often changed its types, titles and numbers. Frequent changes in type, name and number of administrative units was caused by the general political context, i.e. the search for the best solutions ranging from statism to self-management. Croatia had the polytype and monotype kind of local government. While in the first twenty years polytype structure prevailed with the establishment of municipalities and abolishment of districts, it is now a monotypic system. From an archival point of view, it is worth mentioning that in the socialist era records creators, of each administrative-territorial unit and despite of the division into representative, executive and administrative bodies, formed a single organizational unit. Schematic display contains real and territorial jurisdiction of administrative bodies, and basic functions that are performed by different representative, administrative and executive body in the mentioned period. There are 377 modules of public administration which are now under the authority of the State Archives in Zagreb. Each form contains elements of the International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families - ISAR (CPF) deployed in the areas of identification, description and connection. Identification area includes the name and change of the name, description area contains time period of certain subject, its history (regulations about the establishment and abolition) and detailed territorial jurisdiction. In the connections area there are linked administrative bodies, indicating the type of connection (predecessor - successor and lower - upper body) and the date of connection. Besides that, name and ID mark are provided for archival fonds taken

* *Mirjana Gulić, senior archivist, State Archives in Zagreb, Avenija Dubrovnik 36, 10000 Zagreb, Croatia, contact: mirjana.gulic@daz.hr.*

** *Damir Validžić, senior archivist, State Archives in Zagreb, Avenija Dubrovnik 36, 10000 Zagreb, Croatia.*

over by the State Archives in Zagreb. As a source for data, primarily regulations were used, as well as archival material when it came to completing the information which were missing in regulations or did not exist in them (1945-1947). Forms are located in two main sections; for Zagreb outskirts and especially for the City of Zagreb, which, as the capital of the Republic, always had a special status.

With this schematism, we wanted, hopefully, to provide useful information to researchers at various areas, but also archivists in professional processing of archival data. As international standards require only data about the creators of certain funds are complement to the information about the archival material contained in the Croatian archives information system called ARHINET, as well as in the guide for the funds and collections of the State Archives in Zagreb.

In any case, this schematism is the backbone in making of finding aids or professional addendum necessary to process archival data. It corroborates the transition from the paradigm of information and leads to a paradigm of knowledge because it allows consideration of archival records in their historical and administrative context. We think that this schematism, with its methodology and content, gave strong incentive to other archives in the area of their jurisdiction in making a detailed review of public administration bodies.